

Vergeet het polderland niet

door E. E. van der Voo

De K.N.N.V. en de schrijver van deze jubileumbijdrage zijn nagenoeg even oud. Ik kan mij derhalve goed voorstellen hoe onze gemeenschap van natuurhistorici zich voelt. Door de vele contacten met de levende natuur zijn wij enerzijds jong van harte en stevig ter been, maar anderzijds beladen met kommer en zorgen over het voortwoekeren, de openbreken, van het landschap, de ineen-schrompeling en ontaarding van levensgemeenschappen en het verdwijnen van flora- en faunaelementen die zich niet konden aanpassen aan de veranderde milieuomstandigheden.

Wat ik mij uit de kinder- en jongelingsjaren van het landschap tussen Hollandse IJssel en Oude Rijn herinner, zijn allereerst de smalle, stoffige landwegen langs en over de door riviertjes opgeworpen wallen en door de voorvaderen aangelegde lage rivierdijken, verder streekeigen hofsteden met erfbeplanting, boomgaarden en een overvloed aan bosschages, knotwilgenrijen, iepenlanen, al met al een 'mollig' landschapstype in de beide tot rust gekomen rivierdalen.

'Naar achteren', over de weteringen lagen de bloemenrijke hooilanden met baltsende en alarm slaande weidevogels, met Leeuweriken en Graspiepers en verder met krijgsende Zwarte sterns boven de met Krabbescheer of Kaarden gevulde scheislotten.

Je kwam over een relatief korte afstand van de vochtige hooilanden, met de seizoenaspecten van een garnering van sloten en greppels met Dotterbloemen, grastapijten met Kievitsbloemen en Breedbladige orchis (wei-orchis), slootkanten met Koekoeksbloemen, in de drassige, blauwige schraallanden met Blauwe zegge, Pijpestrootje (Pijpdoorstekers), Kale Jonker (Hooilandstekel), Spaanse ruiter, Orchideeën (o.a. Harlekijn) en Paarlmoervlinders.

Bereikte je verderop een polderscheiding of houtkade (foto 1) dan ging een andere wereld voor je open: een wildernis van bramenruigten, opvallende plantensoorten zoals

Rankende helmbloem, een keur van zangvogels (Spotvogel, Tuinfluiter, Bosrietzanger), hier een Wezel, daar een Hermelijn, uilen, valken, dollende Koekoeken en overal kapellen op Kruldistel en Koninginnekruid.

Onze onvolprezen Houtman, die in de twintiger jaren in de Kaarsenstad woonde en in z'n eentje of met de N.J.N. de omstreken van Gouda doorzocht zond mij vorig jaar een door hem geschreven bijdrage uit Amoeba van april 1927. Zo'n verhaal is een documentatie, want het geeft weer wat er aan planten en dieren te vinden was, waar nu een wereld van steen en asfalt is ontstaan. Houtman zorgt in zijn beschrijving - en zo kennen we hem nog - voor de vrolijke noot: 'Veel grienden hebben we al 'kloetende' bezocht. We leenden dan een schouw van een boer en gingen op weg. Twee zochten de sloot en de kanten af, de derde duwde de boot met de 'kloet' vooruit. Fijne middagen waren dat. En 't fijnste was dan, als we voorbij een boomgaard kwamen, die een boer midden tussen de weilanden aan had laten leggen. Dan bestudeerden we pitvruchten. 's Avonds hadden we beslist buikpijn'.

Toen Houtman mij jaren geleden vroeg een wetenschappelijke mededeling te schrijven

foto 1. Oostkade van Waarden (gem. Driebruggen)

over het Groene Hart van Holland, suggereerde hij de ondertitel 'vergeten excursiegebied'. Gelukkig zijn er de laatste jaren in weer of geen weer dank zij de contacten met onze randstadafdelingen en zelfs die van verre meerdere excursies ondernomen.

Een van de jongste afdelingen 'Stichts-Hollandse Polderland', heeft zelfs met veel animo de weg weten te vinden in uiterwaarden, op dijken, langs boezems, over houtkaden om al die facetten te zien van het planten- en dierenleven in en langs het open water, in moerassen, in broek- en loofbosvegetaties. Tijdens die excursies brachten wij als regel de toestanden van voorheen ter sprake, eerstens omdat de ontstaansgeschiedenis van een landschapstype een inzicht geeft in de veranderingen die een groeiplaats heeft ondergaan en ten tweede om duidelijk te maken, dat een verrassend aspect een fractie kan zijn van hetgeen er vroeger was en ons daarom nooit mag verleiden tot tevredenheid over hetgeen er nog is.

Als je de Klein-Hekendorpse vloedrug van de Hollandse IJssel even ten westen van Oudewater bezoekt (*foto 2*) dan zie je na half april een aantal vrij dicht aaneengesloten veldjes van de Gulden boterbloem, geel tot goudgeel stralend in het zonlicht (vandaar ook de naam Goudranonkel), die de kruin en zwakglooiende hellingen bedekken. In de zomer tot in de nazomer bloeit over diezelfde oppervlakte op vele plaatsen de Ruige leeuwetand met boven de grasmat uitstekende stengels waarop oranje-gele bloemhoofdjes.

Waren er in het begin van deze eeuw nog honderden bunders schraalland in de bosveengronden van het Oude Miland onder Zegveld, (*foto 3*), thans bedraagt de oppervlakte slechts luttele tientallen bunders, waarvan de blauwgraslandvegetatie met in het vroege voorjaar de Harlekijn en in de hoogzomer duizenden Klokjesgentianen ligt te verdorsten ondanks alle afweermaatregelen tegen een onverbiddelijke grondwaterpeilverlaging van een halve meter. Ook de hooilandmoerassen in de kleiig-venige boezem van de Grefte onder Kamerik, (*foto 4*),

foto 2. Klein-Nekendorpse vloedrug bij Oudewater (gem. Driebruggen)

foto 3. Schraalland Zegveldse Mije. eig. Staatsbos beheer.

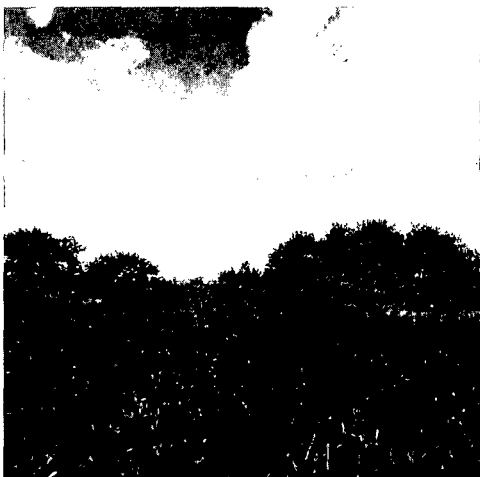

foto 4. Kamerikse nessen (hooiboezemland) eig. Ver. tot Behoud van Natuurmonumenten.

vermaard vanwege een rijkdom aan zeldzame bladmossoorten, Ronde zegge-vegetaties met *Sturmia*, omzoomd door een roodpaars kleurende gordel van *Rietorchis*, met Gevlekte *Rietorchis*, Vleeskleurige orchis, Moeraswespenorchis, *Moeraslathyrus* (karakteristiek voor de moerassen van het Hafdistrict) vertonen een verdorsting, waarvan de oorzaak nog niet is vastgesteld.

Het is de vraag in hoeverre dit biotoop geschikt blijft voor de hoogst interessante vegetatie en de talloze Rietzangers, Watersnippen (in de trektijd) en voor de Roerdomp. Om verder maar te zwijgen over de rigoureuze aanpak van de brede scheisloot tussen kade en boezemland, die op gezag van het Groot Waterschap van Woerden werd 'verbeterd'. Daardoor is één van de meest kenmerkende en zeldzaam wordende verlandingstoestanden in zuiver en zoet water, met name een vegetatiestructuur van Krabbescheer met Gewoon blaasjeskruid, Waterscheerling, Grote Lisdodde (Dullen, Kaarsen, Lampenpoetser, Sigarenriet), en opvolgend Pluimzegge met hier en daar opslag van Zwarte els, en de daar weer opvolgende stadia van nat/vochtig naar droog van respectievelijk Elzenbroek en Ruigt-Elzenbos, 'opgeruimd of uiteengescheurd'.

Een boezemland van geheel ander karakter is de Hoge Polder onder Linschoten. Deze kleipolder is omgeven door een brede buitengracht, die in open verbinding staat met het boezemwater van Linschoten. Anders dan in de vaak drassige boezemlanden van de Greft treedt hier de schommelende grondwaterstand als gevolg van de hogere ligging van het maaiveld zelden aan de dag. Zij is er wel maar met een genivelleerde wisseling in de waterstand doordat de kleilaag de verticale beweging vertraagt.

Aanvankelijk heeft men hier een essen-hakhoutcultuur ontwikkeld, een kasteel gebouwd, een binnengracht en vijvers gegraven en een park met oprijlaan aangelegd. Zoals dit ook elders in de 18e eeuw gebeurde haalde men bomen, heesters en ook kruiden 'in huis', die tot verfraaiing dienden, maar niet in een natuurlijk biotoop pasten. Zij werden

onvoldoende begeleid en kwamen in de verdrukking en schaduw van de houtsoorten, die zich betrekkelijk snel en krachtig ontwikkelden, waarbij de Es een belangrijke rol speelde. Excursies naar en om het Linschoterbos zijn erg in trek vanwege het voorjaarsaspect van Sneeuwkllokjes, Wrangwortel, Gevlekte aronskelk, Daslook, Boszegge en het najaarsaspect van paddestoelen (o.a. houtzwammen), die daar niet onder de voet gelopen kunnen worden.

In het met rust gelaten parkbos nestelt de schuwe Holenduif in boomholten, daar en in de verdere omgeving zijn Wielewaal en Zwartkoptuinfluiters te zien en te horen. Zelfs langs de voor het recreatie-autoverkeer verboden dreven is dit mogelijk, terwijl men bovendien tot laat in de avond vanuit de wilgengrienden van de zeer gevarieerde zang van de Bosrietzanger - met recht Basterdnachtegaal genoemd - kan genieten. De geluiden uit een kolonie van Blauwe reigers en Roeken in de zuidelijke en oostelijke bosrand zijn van een geheel andere intensiteit. In landschappelijk overzicht biedt de zich herhalende afwisseling van kavels met bospercelen (ideaal voor roofvogels) vanaf de Haardijk een aantal fraaie doorkijken. (foto 5).

Kenners en bezoekers van bovengenoemde moerassen en bossen zullen dit maar een vluchtig verhaal vinden. Een verwijzing naar 'Tussen Lek en Ronde Venen' is niet terecht omdat deze wetenschappelijke mededeling uitverkocht is. Wel is een uitvoeriger publicatie als boek in voorbereiding.

Polderland is voor een groot gedeelte waterland, immers het wordt doorsneden door tal van watergangen variërend in breedte, diepte en eventuele waterbeweging, terwijl deze in verschillende grondsoorten liggen: klei-opveen en veen. Bovendien wordt het milieu van de sloten, weteringen, opwatertakken van de Rijn, wadkreken, (foto 6), en boezerns bepaald door alle mogelijke viezigheden. De ene na de andere plantensoort kwijnt weg in een vergiftigd milieu of wordt overwoekerd door soorten, die er wel bij varen.

foto 5. Doorkijk Hoge Polder (gem. Linschoten)

foto 6. Voormalige wadkreek in Hornpolder bij Bodegraven

Voor ons is dit geen nieuws. Iets anders is dat het naar onze ervaring bij lezingen en excursies toch wel bij onze leden aanslaat niet alleen de plant op zichzelf te zien, maar ook in relatie tot andere soorten, dus in gezelschapsverband, gebonden aan een bepaalde standplaats. We mogen namelijk niet uit het oog verliezen dat de natuurstudie niet bij de floristiek is stil blijven staan en dat derhalve een lonk naar de vegetatiekunde van belang is. Om het verhaal eenvoudig te houden beperken we ons tot het noemen van een aantal plantenverbonden van de watergangen die op de meest uiteenlopende plaatsen van ons polderland te bereiken zijn, en waarmee we tevens willen benadrukken aandacht te schenken aan het kwetsbare milieu: het zoete water.

We huren van Houtman zijn schouw uit de jaren twintig en varen over een wetering of zo'n prachtige brede sloot, die je in de polders van Kamerik direct bij de hand hebt. *(foto 7)*

In het midden van het vrij diepe open water van een dergelijke watergang schuift onze schouw over ondergedoken waterplanten zoals Glanzig fonteinkruid of Doorgroeid fonteinkruid, waarvan de bloeiaren boven het water uitsteken. Golfslag en de nu en dan lichte stroming - als het boezemgemaal het polderwater optrekt en op de boezem uitslaat - bieden aan genoemde kruiden een hen passende standplaats. Maar elk van deze twee soorten heeft ten aanzien van de mate van mineralenrijkdom een specifieke voorkeur. In dit verband onderscheidt men twee afzonderlijke levensgemeenschappen op grond van de subtiele verschillen in de waterhuishouding. De verwantschap met betrekking tot de waarneembare milieufactoren (waterdiepte, waterbeweging) is zo duidelijk dat de beide gemeenschappen verenigd zijn in een verbond, in dit geval het verbond der grote Fonteinkruiden. Dit is slechts een simpel voorbeeld en we gaan daar niet verder op in. Wel zullen we enkele verbonden noemen uit de tientallen, die in het polderland te onderscheiden zijn. Het is niet alleen interessant de plantengroei als ruimtelijke groepering te zien. Het is zelfs noodzakelijk om de

samenhang tussen de groeperingen en de omgeving te leren kennen om veranderingen in een milieu ten gunste of ten ongunste op te merken.

Wanneer we verder vanuit onze schouw tevergeefs uitgekeken hebben naar watertorren, waterwantsen, watervlooien, schaatsenrijders en schrijvertjes ('melkboertjes') halen we de hoofden binnenboord en richten de blik op de plantengroei langs de oevers. Afhankelijk van een minder of meer beschutte ligging wisselen hier groepsgewijze waterplanten met grote of kleine drijvende bladeren elkander af, zoals de Gele plomp, Waterlelie die een venige modderbodem en Watergentiaan die een kleibodem prefereert, en verder hier en daar Drijvend fonteinkruid of Veenwortel, een drietal gemeenschappen verenigd in het Waterlelieverbond.

Op nog meer beschutte plaatsen, voorheen vooral in de honderden meters lange scheidsloten tussen graslanden, kunnen Krabbescheer en Kikkerbeet, soms, doch zelden, met Groot blaasjeskruid, wijzen op de aanwezigheid van het Kikkerbeetverbond. Pal langs de oever, in ondieper water, vormen de oeverplanten enkele gemeenschappen, die tot het Watervenkkelverbond gerekend worden. In de klei- en klei-op-veengebieden is de Grote egelskop de meest opvallende oeverplant. Zij voert in smalle sloten vaak massaal een alléénheerschappij, elders ruimte latend aan Pijlkruid, Kleine egelskop, Watervenkkel of Watertorkruid, Waterweegbree, Zwanebloem (Kloek met kuikens, Koffiebonen), terwijl onder minder ideale omstandigheden, bijvoorbeeld verontreiniging, Gele lis, Kalmoes en het andere soorten verdrijvende Liesgras aanwezig zijn. Met de drie laatstgenoemde soorten verkeren we evenwel in het Rietverbond. Van dit verbond vinden we overwegend langs de brede wateren van boezems en plassen Kleine lisdodde, Mattenbies, Waterzuring en ook hier de Grote egelskop.

In de bosveenwereld van het Oude Miland benoorden de Oude Rijn en in het Nieuwkoopse plassengebied tronen langs de oevers machtige planten van de Waterscheerling. *(foto 8)* Deze wortelen in een gasrijke

foto 7. Een van de brede sloten in polder Kamerik - Teylingen

foto 8. Waterscheerling-drijftil (links op foto)

humuslaag, liggen tegen de oeverplantengordel aangedrukt, maar zijn drijvende eilandjes (drijftillen). Wateraardbei, Waterdrieblad en Moeraswederik, e.a. zijn de begeleiders in dit Waterscheerlingverbond. De laatstgenoemde drie soorten komen evenwel het meeste voor in de drassige boezemhooilanden langs de Grefte en waren eertijds de verlanders in de veensloten. Vergane glorie, mogelijk terug te winnen als de natuurbeheerders over middelen beschikken het dichtgroeien met Riet af te houden.

Keert de ruimte van water en licht terug dan bestaat de kans, dat het verschijnen van Waterlelie, Aarvederkruid, Kleinste egelskop, Draadzegge en Schorpioenmos, e.a. ons weer blij kunnen maken, maar wat meer is, dat er weer een zeldzaam en belangwekkend biotoop is teruggekeerd. Want dit biotoop houdt de herinnering levend aan de vermaarde deltavenen van een moeraswildernis, die zich voorheen over een lengte van ongeveer 20 km en een breedte van enkele kilometers op de oostflank van de Oude Waddenzee bevond. Mogen we hiervan nog een fractie trachten te behouden? Met deze wens stappen we uit de schouw en wachten ons ervoor niet in één drijftil te stappen en kopje onder te gaan.

Wanneer je de speedboten op de Grefte, het autoverkeer over de verbrede, uit de intimiteit gehaalde Bodegravense en Stichtse Mije, de éénvormige, van erfbeplanting gespeende ruilverkavelingsboerderijen, en de geslechte, destijds fraaie oeverwallen van de Oude Mije op de koop toeneemt, dan biedt de open ruimte van het Oude Miland met de verschieten van de bosschages van het Nieuwkoopse Plassengebied in het noorden (*foto 9*) en de horizon met het geboomte van het stroomdal van de Oude Rijn nog iets uit de sfeer aan het einde van de jaren veertig. Bezuiden de Oude Rijn zijn vele landwegen 'uitgereden', waardoor de bomen scheef komen te staan, (*foto 10*), worden vervolgens houtkaden mishandeld en wordt er bekeken of er niet een bromfiets kan rijden, en verrijzen op de plaats van bosschages pronkstukken van woningen zonder bomen of

struikgewas. Het moge dan onontkomelijk, nuttig en nodig zijn de bodemverharding in te voeren ter wille van de alsmaar zwaarder wordende landbouwmachines, verder om reeds van april tot oktober de graslanden te scheren, zodat deze ongeschikt zijn voor een hazenleger, als broedplaatsen voor weidevogels, het gaat zo maar door. We kunnen te

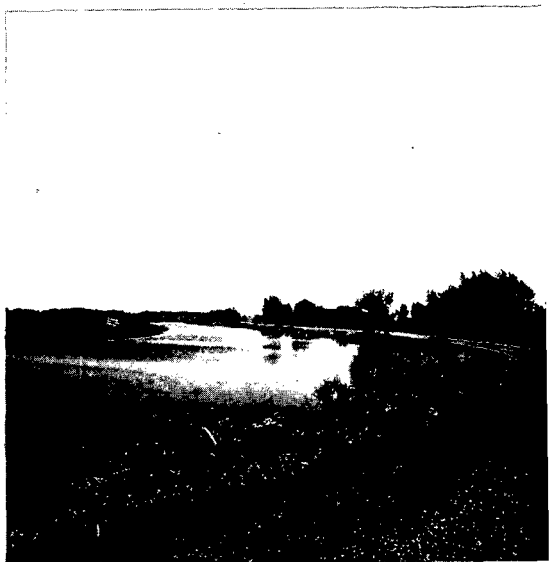

foto 9. Landschap Stichtse Mije

foto 10. Landweg Ruige Weide (gem. Driebruggen)

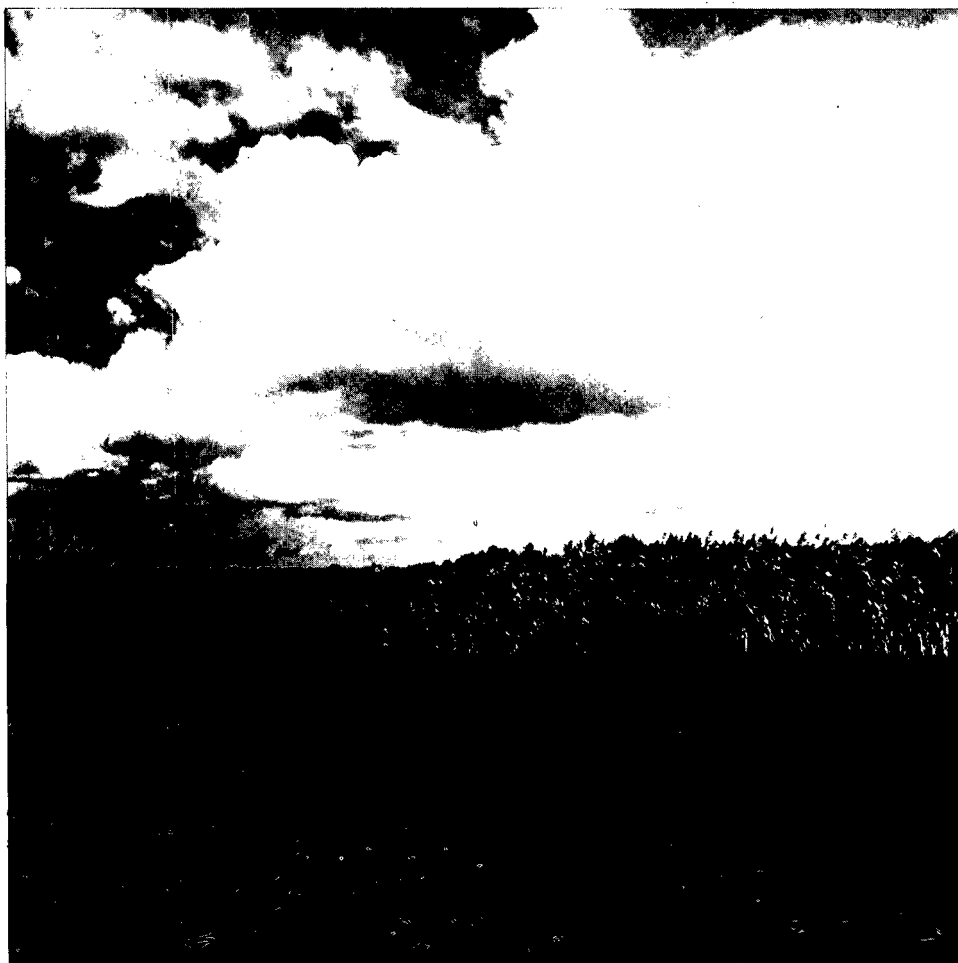

foto 11. Kalverplas van de Reeuwijkse Plassen.

keer gaan tegen de jacht, maar wat wordt er vernietigd, verdreven en verstoord van de graslanden ter wille van agrarische belangen? Geef mij maar een graslandbeheer in oude stijl met aangepaste verbeteringen voor het behoud van Kievit, Grutto, Tureluur, Leeuwerik, Graspieper, Gele kwikstaart, Zwarte stern, insecten, en vlinders en laat een jager met een goede hond voor de voet zijn gang gaan.

Er valt voor de ruimtelijke ordening veel in het polderland te doen. Laten we hopen dat de verscheidenheid aan milieutypen die er nog is ruimte behoudt om levensgemeenschappen van planten en dieren in stand te houden. Het ligt m.i. op onze weg door

inventarisatie te helpen voorkomen dat ogenschijnlijk onbelangrijke gebieden van de kaart geveegd worden. Waar planten- en dierengemeenschappen zelfs in klein verband leven is ieder plekje waardevol.

(foto 11)

Adres van de schrijver:

LITERATUUR

E.E. van der Voo: Landschap en plantengroei van oude rivierlopen. *Natura* 60 (april 1963, pg. 39/44)